

OBJECT OF THE MONTH
วัตถุจากคลังพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี
ประจำเดือน ตุลาคม ๒๕๖๖

เรื่อง

ลายกระหนก ลายไทย มรดกของชาติไทย

SCAN ME

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี โทรศัพท ๐ ๓๕๕๓ ๕๓๓๐

ลายกระหนก มรดกของชาติไทย

เลขทะเบียน ๓๓/๑/๒๕๕๕

วัสดุ ไม้

สมัย รัตนโกสินทร์

ขนาด ยาว ๓๓ เซนติเมตร กว้าง ๑๒ เซนติเมตร

ประวัติ รับมาจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จันทระเกษม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓

ลักษณะ

เป็นลายกระหนกสามตัวสลักลงบนไม้ ซึ่งลายกระหนกสามตัวเป็นต้นแบบของลายกระหนกทุกชนิด เช่น ลายกระหนกเปลว ลายกระหนกใบเทศ และลายกระหนกหางโต เป็นต้น หากจะแบ่งหรือบากตัวลายให้ละเอียดมากยิ่งขึ้นก็ต้องแบ่งในรูปลักษณะของลายกระหนกสามตัวทั้งสิ้น

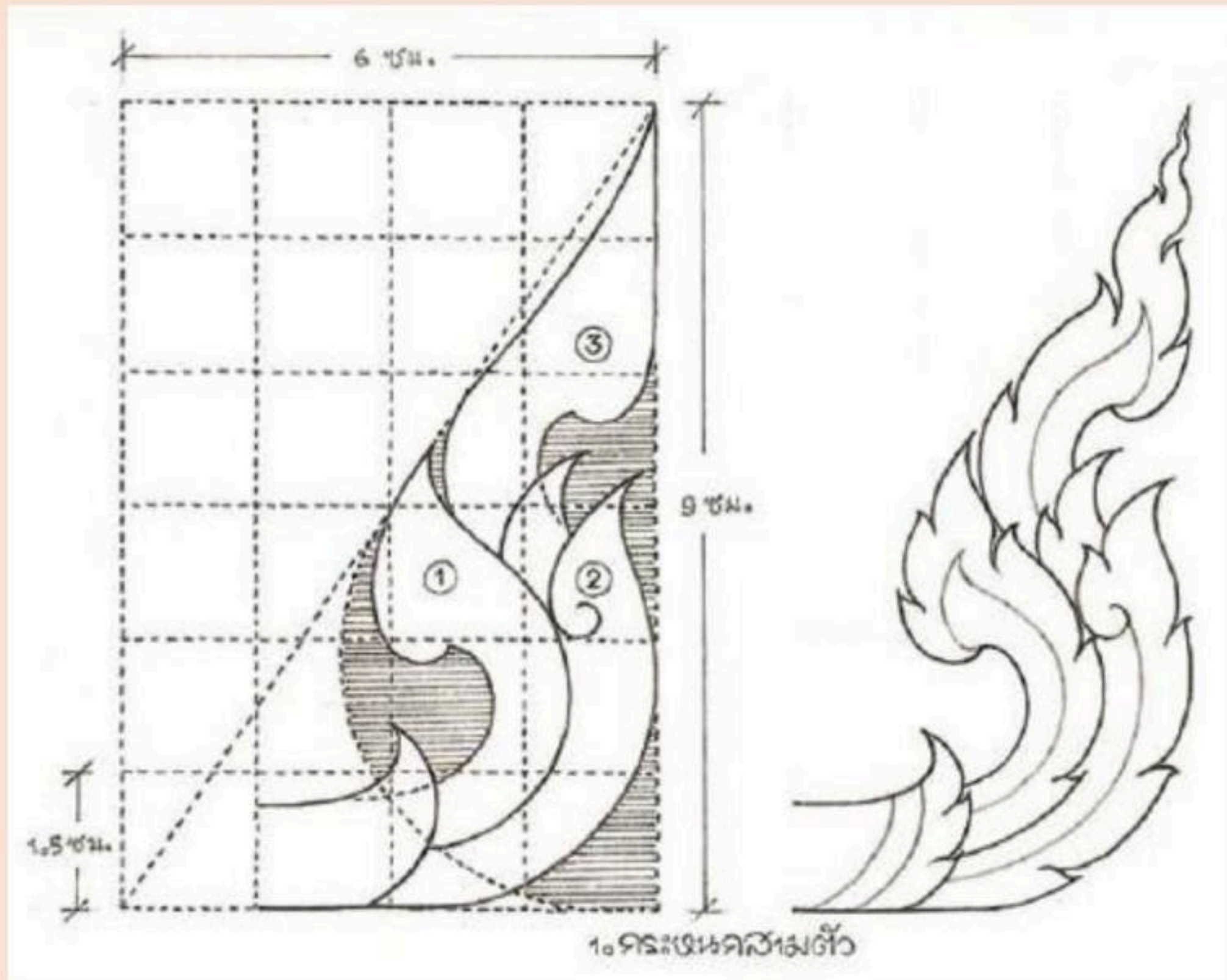
รูปทรงของลายกระหนกสามตัวอยู่ในรูปสามเหลี่ยมมุมฉากด้านไม่เท่า มีส่วนสูงยาวกว่าส่วนกว้าง หรืออยู่ในรูปทรงดอกบัวครึ่งซีก ในการเขียนรูปลายกระหนกสามตัวจะต้องเขียนตัวลายรวมกันสามส่วนและตัวลายแต่ละส่วนก็มีชื่อกำหนดไว้ คือ

๑. ตัวหงา เป็นลายที่อยู่ตอนล่างและอยู่ข้างหน้า มีโครงสร้างขมวดกันหอยคว่ำหน้าลง ปลายยอดตั้งขึ้น เป็นตัวรองรับกาบและตัวยอด นับเป็นลายตัวต้นและเป็นส่วนที่หนึ่ง

๒. กาบ หรือตัวประกบหลัง เขียนประกบอยู่ด้านหลังตัวหงา เป็นตัวลายที่จะส่งให้เกิดลายส่วน ที่สอง

๓. ตัวยอด ลักษณะเป็นเปลวอยู่ยอดสุด มีลักษณะพิเศษกว่าตัวลายสองส่วนที่กล่าวมาข้างต้น คือเขียนให้ปลายยอดสลับอ่อนไหวคล้ายเปลวไฟ ที่โคนเกลายมีกาบหุ้ม เมื่อเอาตัวลายทั้งสามส่วนมาประกอบรวมกันจะเป็นลายกระหนกสามตัว

กระหนกสามตัว

ที่มาภาพ: สื่อการสอนและเอกสารประกอบการสอน วิชาศิลปะไทยวิจิตรศิลป์ สาขาวิชาจิตรกรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ความเป็นมาของลายกระหนก

กระหนก ลวดลายพื้นฐานอันสำคัญยิ่งของงานประดับอย่างไทยโบราณ ลักษณะคล้ายเลขหนึ่งไทย ต่อจุกแหลม ที่มาของคำว่ากระหนก สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีลายพระหัตถ์ว่า แปลว่า “ทอง” เกิดจากการเรียกลวดลายทองที่ช่างโบราณเขียนประดับตู้พระธรรม คือ ตู้ลายทอง ภายหลังจึงกลายเป็นชื่อเรียกลักษณะหยักปลายสลับของลายทองนั้น คือ ลายกระหนก แต่จะสะกดว่า กนก ก็ได้ด้วย ซึ่งกนก หมายถึง ทอง

ลายกระหนกที่พบในประเทศไทยนั้นรับอิทธิพลจากอินเดีย พบระยะแรกในศิลปะทวารวดี ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๓ โดยมีลายคล้ายกับลายที่เรียกว่า “ลายผักกูด” คือ มีแกนกลางเป็นลายเป็นแผ่นโค้งเหมือนคลื่น ตรงครึ่งลาย คือ ส่วนข้างทำเป็นหยักและขมวดลายม้วนตัว ลายผักกูดปรากฏตามโบราณสถานต่าง ๆ ในอินเดียหลายแห่ง เช่น ลายจำหลักในถ้ำเอเลฟันตะ และลายบนแผ่นศิลาจารึกมีจากพระพุทธรูปสมัยคุปตะ ปางปฐมเทศนาที่เมืองสารนาถ สำหรับในประเทศไทย เช่น ลายจำหลักศิลาพระพุทธรูปเจ้าแสดงปฐมเทศนา สมัยทวารวดี ปัจจุบันจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

ผักกูด ซึ่ง“ลายกระหนกผักกูด” มีลักษณะที่ขดม้วน
ของลายตุลคล้ายใบของต้นผักกูด
ที่มาภาพ <https://www.winnews.tv/news/6250>

ประติมากรรมพระตรีมูรติ ถ้ำเอเลฟันตะ ประเทศอินเดีย

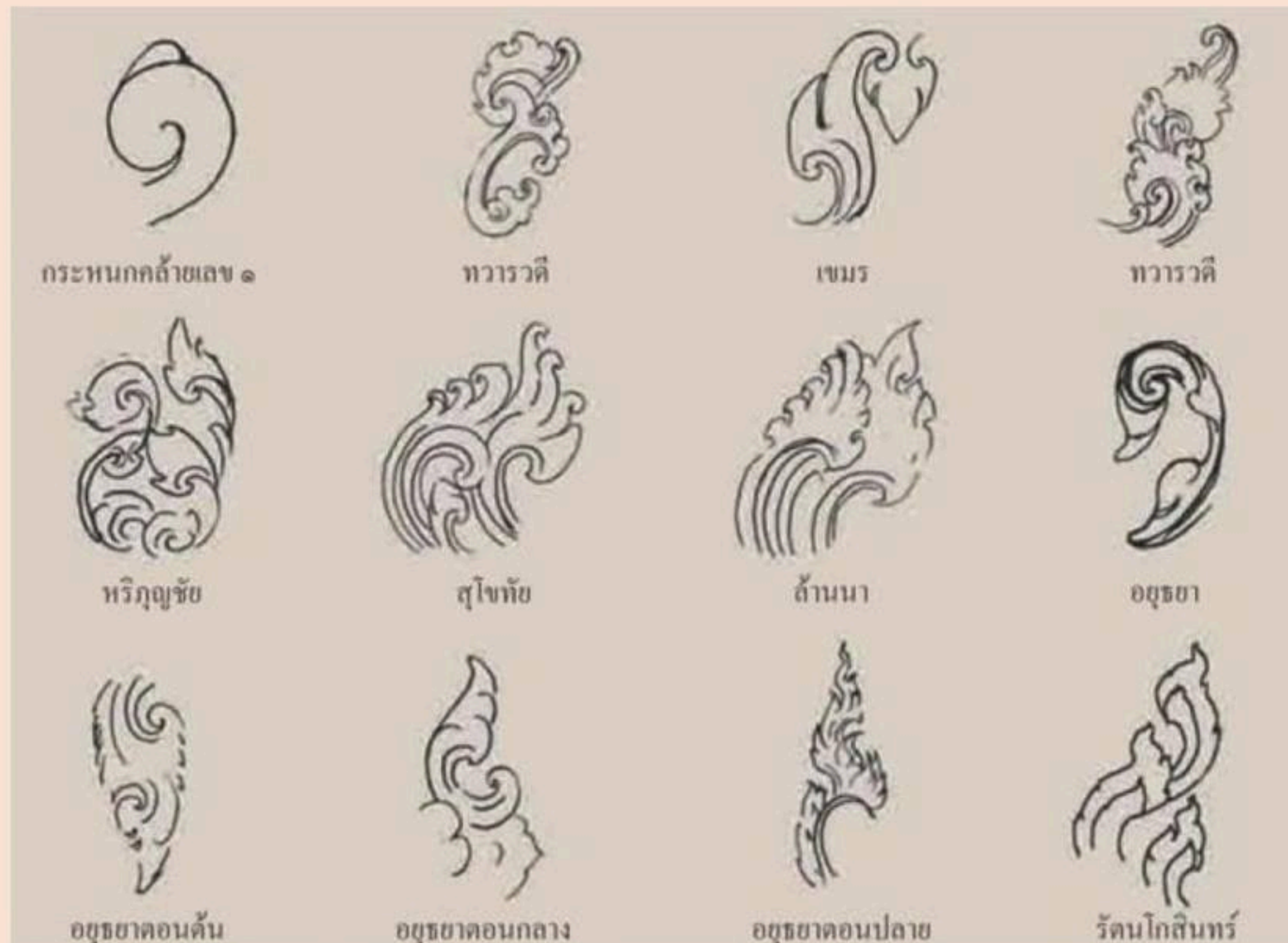
ที่มาภาพ <https://www.makeheritagefun.com/the-mystery-behind-the-shadows-of-elephanta-caves/>

ลายจำหลักศิลาพระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา มีลายหน้ากระดานเป็นลายผักกูด
สมัยทวารวดี ปัจจุบันจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา อินเดียซึ่งเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมอันส่งอิทธิพลให้เอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้เริ่มเสื่อมความสำคัญลง เมื่อราชวงศ์ปาละเสื่อมอำนาจใน พ.ศ. ๑๗๔๐ และศาสนาอิสลามได้เข้ามา
แทนที่ เมืองต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้ประดิษฐ์ศิลปะของตนขึ้นมาแทนที่ โดยลายกระหนกประดิษฐ์มาจาก
ธรรมชาติ ๓ ชนิด คือ เปลวไฟ สัตว์ และพืชบางชนิด เช่น ดอกบัว ใบฝ้ายเทศ พุดตาน เถาวัลย์ ไม้เลื้อย ฯลฯ

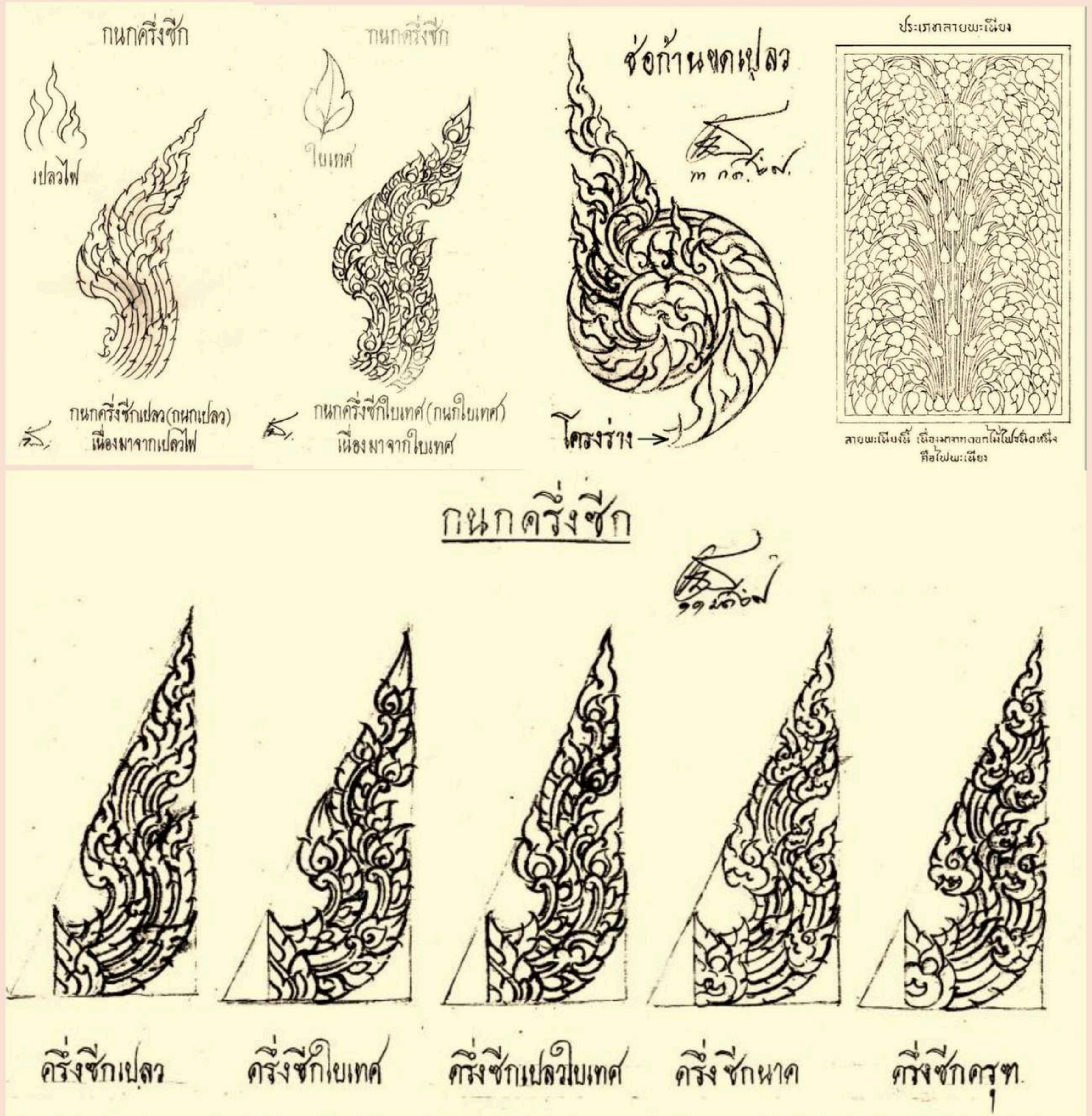

ลายกระหนกสมัยต่าง ๆ ภาพโดยศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สันติ เล็กสุขุม
ที่มาภาพ สันติ เล็กสุขุม. ลายไทย ลายกระหนก. สารานุกรมไทย

ประเภทของลายกระหนก

กระหนกสามตัวเป็นแม่ลายถือเป็นแม่แบบของกระหนกทั้งหลาย อาทิ กระหนกเปลว กระหนกใบเทศ กระหนกครึ่งซีก กระหนกรวงข้าว กระหนกหน้าสัตว์ กระหนกก้านขด กระหนกขบคาบ กระหนกพะเนียง กระหนกหางโต กระหนกเกล้าภาพ เป็นต้น

ตัวอย่างลายกระหนกแบบต่าง ๆ ภาพโดยอาจารย์อมร ศรีพจนารถ

ที่มาภาพ องค์ความรู้จากครูช่าง นายอมร ศรีพจนารถ. ลวดลายของชาติไทย. สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

การใช้ประโยชน์

ลายกระหนกซึ่งเป็นแม่ลายสำคัญในลายไทยที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ลพบุรี สุโขทัย อยุธยา ล้านนา อโยธยา และรัตนโกสินทร์ ได้นำมาใช้เป็นลวดลายประดับอาคารสถานที่และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น พระมหาปราสาทราชมณเฑียร วัดวาอาราม จิตรกรรมฝาผนัง ธรรมมาศกั ตู้พระธรรม หีบพระธรรม หนังสือสมุดไทย เครื่องนุ่งห่ม และเครื่องประดับ ฯลฯ

จวบจนกระทั่งถึงปัจจุบันลายกระหนกอันงดงามเหล่านี้ยังได้สร้างเอกลักษณ์และมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและผลิตภัณฑ์ของไทย อันสร้างรายได้อย่างมหาศาลให้แก่ประเทศไทย ลายกระหนกจึงเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สะท้อนวัฒนธรรมไทยและเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมสำคัญของชาติมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและสร้างสรรค์ไปยังอนาคต

ข้อมูลอ้างอิง

น. ณ ปากน้ำ. *วิวัฒนาการลายไทย*. นนทบุรี : เมืองโบราณ, ๒๕๖๐.

สันติ เล็กสุขุม. *งานช่าง คำช่างโบราณ*. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๗.

สันติ เล็กสุขุม. (-). *พัฒนาการของลายไทย-ลายกระหนก โดยลำดับยุคสมัย ตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน*.

<https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=38&chap=1&page=t38-1-infodetail02.html>

สันติ เล็กสุขุม. *พัฒนาการของลายไทย : กระหนกกับเอกลักษณ์ไทย*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๓.

สิทธิโชค ไทรนิมมวล. (๒๕๕๕). *ลายกระหนก หรือ ลายกนก*. <https://www.gotoknow.org/posts/338616>

อมร ศรีพจนารถ. (-). *ลวดลายของชาติไทย*. สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร. https://www.finearts.go.th/storage/contents/2021/04/detail_file/MPchmlnFQSuCt2938hOSFPHEmzjOjYO0DwT97vjL.pdf